

МЕТОДИЧЕСКИ НАСОКИ ЗА РАЗРАБОТВАНЕ НА ИНДИВИДУАЛНА УЧЕБНА ПРОГРАМА ЗА УЧЕНИК СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ

Христина Фидосиева

РЕЗЮМЕ

Настоящата статия разглежда методически насоки за разработване на индивидуална учебна програма (ИУП) за ученици със специални образователни потребности. ИУП е един от използваните инструменти за осигуряване на приобщаващо и качествено образование, който отчита индивидуалните потребности, способности и интереси на учениците. Анализирани са теоретичните основи на ИУП, които подчертават значимостта на индивидуализацията, реалистичността на целите, партньорството и гъвкавостта в образователния процес. Представени са ключови принципи за създаване на ефективна ИУП, както и етапите и участниците в нейното разработване и изпълнение. Поставен е акцент върху предизвикателствата, които е възможно да възникнат в процеса на разработване и прилагане на ИУП и са предложени различни практически решения. Проучването насочва вниманието, че ИУП е съществен елемент от съвременната приобщаваща образователна система и съчетава теоретични и практически аспекти за постигане на активно участие и цялостно развитие на учениците със специални образователни потребности.

Ключови думи: индивидуална учебна програма; специални образователни потребности; приобщаващо образование; участие; индивидуализация

ВЪВЕДЕНИЕ

Индивидуалната учебна програма (ИУП) за ученици със специални образователни потребности е един от инструментите за осигуряване на качествено и приобщаващо образование. Съобразявайки се с индивидуалните способности, интереси и специфични потребности на учениците, ИУП съчетава теоретични принципи и практически подходи за създаването на учебна среда, която да подпомага тяхното личностно и академично развитие.

Ролята на ИУП е регламентирана в международни и национални правни документи, сред които Конвенцията за правата на хората с увреждания (2006)¹ и Закона за предучилищното и училищното образование (МОН, 2016)². Тези документи подчертават значението на индивидуализацията на обучението и включването на учениците със специални образователни потребности в образователната система чрез адаптиране на съдържанието, методите и ресурсите на обучението.

Според Наредбата за приобщаващото образование³, ИУП се разработва с участието на учители, родители и специалисти и отразява специфичните потребности и способности на ученика. В тази връзка, може да се насочи вниманието, че ИУП е не само документ, а част от цялостната концепция за индивидуализирано обучение и позволява на ученика със специални образователни потребности да участва успешно в училищна среда.

В настоящата статия се разглеждат ключовите етапи от процеса на създаване на програмата – от оценката на потребностите и способностите на ученика, през

формулирането на цели и избор на методи до напредъка и оценката на постигнатите резултати.

МЕТОДОЛОГИЯ

Изследването е насочено към преглед на теоретична рамка и разработване на практически насоки за подготовка и изпълнение на индивидуална учебна програма (ИУП) за ученици със специални образователни потребности. Методологичният подход се основава на проучване и анализ на съществуващите научни и нормативни източници.

Основната цел на изследването е да се анализират теоретичните основи на ИУП и да се предоставят методически насоки за разработване, които да осигурят качествено образование и участие на учениците със специални образователни потребности в учебния процес.

РЕЗУЛТАТИ

Изследването на индивидуалната учебна програма (ИУП) за ученици със специални образователни потребности (СОП) разкрива теоретични и практически аспекти, които подчертават значимостта на персонализираното обучение в съвременното образование. Получените резултати са структурирани в следните направления – теоретична рамка на ИУП, принципи, етапи и участници при разработване на ИУП.

ТЕОРЕТИЧНА РАМКА

Индивидуализацията на обучението, основен принцип в концепцията на ИУП, е дълбоко вкоренена в историята на специалната педагогика. Този подход се основава на разбирането, че всеки ученик притежава уникални способности, интереси и потребности, които изискват специфични образователни стратегии.

Жан Итар, считан за един от пионерите на специалната педагогика, поставя основите на персонализираното обучение чрез своята работа с Виктор, известен като „дивото дете от Авейрон“. В своето емблематично изследване, Итар акцентира върху значението на систематичния и целенасочен подход към индивидуалното развитие (Brody et al., 2012). Той разработва иновативни за времето си методи, които се базират на наблюдение, анализ на поведението и постепенна адаптация към потребностите и способностите на ученика. Работата му демонстрира как персонализираната подкрепа може да стимулира развитието на различни умения, дори при ученици с по-тежки увреждания.

Индивидуалната учебна програма приема това наименование в САЩ през 1975 г., когато е и правно регламентирана. Приложението ѝ изисква минимално ограничителна среда (Мажерот, 2007), което насочва вниманието към външните фактори в средата. В тази връзка можем да приемем, че организацията на средата е от изключително значение за постигане на целите и резултатите, поставени в ИУП.

В края на 20-ти и началото на 21-ви век концепцията за индивидуализацията е доразвита от съвременни изследователи, сред които е Гилен Мажерот. Той разширява разбирането за индивидуализацията като въвежда модели за адаптирано обучение и разглежда индивидуалната учебна програма като едно от най-добрите средства за подобряване на качеството на обучение (Мажерот, 2007). Според Мажерот, обучението на ученици със специални образователни потребности се основава на факта, че

ученикът се развива непрекъснато и това ни дава представа за динамиката и стила на индивидуалното развитие (Мажерот, 2007). Този факт насочва вниманието към моделите на развитие и моделите на учене, дистанцирайки се от увреждането (Мажерот, 2007) или от затрудненията, които изпитва ученикът.

Можем да обобщим, че индивидуализацията не е просто педагогически инструмент, а основен елемент за създаване на приобщаваща образователна система, в която се зачита правото на равен достъп до образование на всеки ученик.

Теоретичната рамка на ИУП, подчертава необходимостта от използването на стратегии, които да се адаптират към уникалността на всеки ученик. Тя служи като основа за приложение на съвременните подходи към индивидуалните учебни програми, които комбинират традиционни методологии и съвременни технологични решения за постигане на ефективно приобщаващо образование.

ПРИНЦИПИ ЗА РАЗРАБОТВАНЕ НА ИУП

Индивидуалната учебна програма (ИУП) е предназначена за ученици, които имат необходимост от адаптирано обучение и допълнителна подкрепа, съгласно разпоредбите на Закона за предучилищното и училищното образование² и Наредбата за приобщаващото образование³. Изготвя се за ученици с умствена изостаналост и множество увреждания; ученици, които не постигат изискванията на държавните образователни стандарти (ДОС) за общообразователна подготовка по един или повече предмети; ученици със специални образователни потребности. Целта на ИУП е да осигури персонализирано обучение, което да съответства на техните индивидуални потребности и способности и да подпомага тяхното успешно приобщаване, участие и развитие в учебна среда.

Анализът на теоретичните модели разкрива няколко ключови принципа за успешното разработване на ИУП:

Табл. 1. Принципи при изготвяне на ИУП

Принцип	
Индивидуализация на обучението	Съобразяване с индивидуалните способности, потребности и интереси на ученика - адаптация на цели, методи и съдържание, които да отговаря на достигнатото ниво на развитие на ученика по конкретен учебен предмет.
Реалистичност и постижимост на целите	Реалистични и постижими цели, съобразени с потенциала и текущото ниво на развитие на ученика – краткосрочни и дългосрочни цели.
Партньорство и сътрудничество	Тясно сътрудничество с родителите/настойниците на ученика, както и с участието на самия ученик (когато е възможно).
Равен достъп	Разработва се с цел осигуряване на равен достъп до качествено образование за всички ученици, независимо от техните способности и потребности.
Автономност и цялостно развитие	Обхваща не само учебното съдържание, но и други аспекти на развитието на ученика - социални умения, емоционално благополучие и физическо развитие.
Гъвкавост	Необходимо е да бъде гъвкава и лесно адаптивна в процеса на обучение.
Оценка и напредък	Включва механизми за редовна оценка на напредъка на ученика, което позволява адаптиране на програмата в реално време, за да отговаря на променящите се потребности и способности на ученика и да подпомага неговото цялостно развитие.

Адаптирането на учебните цели, съдържание и методи към индивидуалните способности и потребности на ученика, в рамките на ИУП, създава и осигурява условия за равен достъп до качествено образование. Тясното сътрудничество с родителите и участието на ученика (когато е възможно) гарантират ефективността на програмата, като насърчават неговото цялостно развитие. Гъвкавостта и включването на механизми за редовна оценка на напредъка позволяват непрекъснато адаптиране на ИУП към променящите се потребности на ученика и допринасят за неговото цялостно развитие и участие в учебна среда.

ЕТАПИ И УЧАСТНИЦИ ПРИ РАЗРАБОТВАНЕТО НА ИУП

Процесът на разработване и прилагане на индивидуална учебна програма (ИУП) се обуславя от няколко глобални ключови етапа, които са организирани във времева рамка и включват активното участие на учители, педагогически специалисти, родители и ученика. Участниците работят съвместно за осигуряване на адаптирано и ефективно обучение, съобразено със способностите и потребностите на ученика.

1. **Функционално оценяване** – в началото на учебната година се извършва функционално оценяване на способностите и потребностите на ученика. Този процес включва учители, ресурсния учител, помощник-учителя, родителите и ученика. Целта е да се съберат данни за текущото ниво на развитие, които да послужат като основа за създаване на програмата.

2. **Обсъждане и структуриране** - до един месец след приключване на оценяването, екипът – състоящ се от учители, ресурсния учител, помощник-учителя, родителите и ученика – обсъжда резултатите от оценяването и подготвят ИУП. На този етап се прави план за адаптиране учебното съдържание, формулират се цели, очаквани резултати, избират се методите за постигането им.

3. **Изпълнение, проследяване и промяна** - през учебната година екипът регулярно проследява напредъка на ученика; обсъжда резултатите и оценява ефективността на програмата. При необходимост се извършват промени в ИУП, които да отговорят на нововъзникнали потребности или предизвикателства (Фидосиева, 2018).

Чрез този етапен и съвместен подход се гарантира, че ИУП е адаптирана, динамична и насочена към максимално развитие на цялостния потенциала на ученика.

ДИСКУСИЯ

Настоящата дискусия анализира структурата на ИУП, базирана на действащата нормативна уредба в България, както и насочва вниманието и търси решения към различни предизвикателства, които могат да бъдат срещани при подготовката и изпълнението на ИУП.

СТРУКТУРА НА ИУП

Една от ключовите точки в дискусията е значението на ясното структуриране на компонентите на ИУП. Ясната структура не само улеснява учителите и специалистите, но също така гарантира, че индивидуалните потребности на учениците са посрещнати адекватно в учебна среда. Съгласно чл. 148, ал. 2 от Наредбата за приобщаващо образование³, ИУП се подготвя по следната структура:

Табл. 2. Структура на ИУП

Кратко представяне на учебната програма	Описва се за кого е предназначена учебната програма – име, клас, учебен предмет; цели и очакваните резултати в глобален план.
Очаквани резултати от обучението по учебния предмет в края на класа за постигане на компетентностите	Описват се очакваните резултати в края на обучението като се изброяват областите на компетентност и съответните на всяка област знания, умения и отношения.
Учебно съдържание (теми, компетентности като очаквани резултати от обучението, нови понятия)	Изброяват се темите, които ще бъдат включени в обучението на ученик с умствена изостаналост и множество увреждания, компетентностите като очакваните резултати и нови понятия за всяка тема.
Препоръчително процентно разпределение на задължителните учебни часове за годината	Според потребностите на ученика се определя препоръчителното процентно разпределение на часовете за нови знания, за затвърдяване и обобщение и диагностика.
Специфични методи и форми за оценяване на постиженията на учениците	Специфичните методи и форми на оценяване се определят според потребностите и способностите на всеки ученик.
Дейности за придобиване на ключови компетентности, както и за развитие на социални и полезни умения за самостоятелен и независим живот	Дейностите за придобиване на ключови компетентности са пряко свързани с очакваните резултати от обучението и кореспондират със заложените теми в тази част от Индивидуалната учебна програма.

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРИ ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ИУП

Основните предизвикателства, свързани с изпълнението на ИУП, можем да свържем с осигуряването на достатъчно и квалифицирани специалисти⁴, трудности при балансирането между потребностите и способностите на класа (Tomlinson, 2001), както и сътрудничеството между специалисти и учители (Florian, 2008). Част от техните решения можем да открием в следните насоки:

- **Ефективна координация и сътрудничество** - създаването на работещи екипи, включващи учители, специалисти и родители, може да гарантира по-добро взаимодействие и последователност при изпълнението на ИУП.
- **Управление на времето** - разработването на ясни процедури за управление на времето и подкрепа за учителите в балансирането между работата с ученици (осигуряване на човешки ресурс).
- **Гъвкавост на ИУП** – използване на механизми за бърза актуализация и периодични срещи за оценка на напредъка; осигуряването на електронни платформи за управление на ИУП.
- **Подкрепа за родителите** - предоставянето на обучения и насоки за родителите; интегрирането им като равноправни партньори ще подпомогне изпълнението на ИУП и ще засили ефективността на програмата.

Тези решения целят да преодолеят съществуващите предизвикателства и да повишат ефективността и качеството на индивидуалните учебни програми и гарантират равен достъп до образование за всички ученици.

ИЗВОДИ И ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Индивидуалната учебна програма (ИУП) е един от инструментите за осигуряване на приобщаващо и качествено образование, който отчита уникалните потребности, способности и интереси на учениците със специални образователни потребности. Настоящото изследване подчертава значимостта на ИУП като механизъм за индивидуализация на учебния процес, който съчетава теоретични принципи и практически насоки за адаптация на учебното съдържание, методите и оценяването.

Ключовите принципи на индивидуализация, реалистичност, партньорство, равен достъп, гъвкавост и динамика на програмата служат като основа за успешно ѝ прилагане. Структурираният и етапен подход за разработване и изпълнение на ИУП гарантира, че учениците получават подкрепата, от която се нуждаят, за да развият своя пълен потенциал.

Предизвикателствата, свързани с подготовката и изпълнението на ИУП, изискват устойчиви и дългосрочни решения, за да може да се гарантира, че тя ще продължи да бъде средство за реализация на приобщаващо образование, което осигурява равен достъп и насърчава развитието на всички ученици.

ЛИТЕРАТУРА

- Мажерот, Г. (2007). Индивидуалната програма за обучение. Стратегия за индивидуализацията в училището и в партньорството със семейството. В: Посока: училищна интеграция. Българо-белгийски педагогически възгледи, изд. Университет на Монс-Ено и Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
- Фидосиева, Х. (2018). Структура и съдържание на индивидуална учебна програма за ученици със специални образователни потребности Наръчник „Приобщаващо образование“ - РААБЕ-България, ISSN - 2535-0404, COBISS.BG-ID – 1282515684
- Brody, E. B., & Semela, M. (2012). Jean-Marc-Gaspard Itard: The Wild Boy of Aveyron and the Development of Special Education. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*.
- Florian, L. (2008). *The SAGE Handbook of Special Education*. London: SAGE Publications.
- Tomlinson, C. A. (2001). *How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ United Nations (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)*. Достъпно на: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>
- ² МОН (2016). Закон за предучилищното и училищното образование. Достъпно на: <https://www.mon.bg>
- ³ МОН (2017). Наредба за приобщаващото образование. Достъпно на: <https://www.mon.bg>
- ⁴ Eurydice (2023) Педагогическа подкрепа в предучилищното и училищното образование. Достъпно на: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems>

REFERENCES

- Brody, E. B., & Semela, M. (2012). Jean-Marc-Gaspard Itard: The Wild Boy of Aveyron and the Development of Special Education. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*.
- Magerotte, G. (2007). The Individual Educational Program: A Strategy for Individualization in Schools and Partnerships with Families. In: *Direction: School Integration. Bulgarian-Belgian Pedagogical Perspectives*, University of Mons-Hainaut and University of Veliko Tarnovo "St. Cyril and St. Methodius."
- Fidosieva, H. (2018). Structure and Content of an Individual Educational Program for Students with Special Educational Needs. *Handbook "Inclusive Education" - RAABE-Bulgaria*, ISSN - 2535-0404, COBISS.BG-ID – 1282515684.
- Florian, L. (2008). *The SAGE Handbook of Special Education*. London: SAGE Publications.
- Tomlinson, C. A. (2001). *How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.

*гл. ас. д-р Христина Руменова Фидосиева,
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
гр. Велико Търново
e-mail: h.fidosieva@ts.uni-vt.bg
ORCID-ID: 0000-0003-3529-1891*

METHODOLOGICAL GUIDELINES FOR THE INDIVIDUAL EDUCATIONAL PROGRAM FOR A STUDENT WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Hristina Fidosieva

ABSTRACT

This article examines methodological guidelines for developing an Individual Educational Program (IEP) for students with Special Educational Needs (SEN). The IEP is a key tool for ensuring inclusive and high-quality education, addressing the unique needs, abilities, and interests of students. The theoretical foundations of the IEP are analyzed, highlighting the importance of individualization, realistic goal-setting, collaboration, and flexibility in the educational process. Key principles for designing an effective IEP are presented, along with the stages and participants involved in its development and implementation. The article emphasizes potential challenges that may arise during the IEP's creation and application and offers practical solutions to address them. The study underscores that the IEP is an essential component of modern inclusive education systems, integrating theoretical and practical dimensions to achieve active participation and holistic development for students with Special Educational Needs.

Keywords: individual educational program; special educational needs; inclusive education; participation; individualization

Chief Assist. Prof. Hristina Fidosieva, PhD
University of Veliko Tarnovo "St. Cyril and St. Methodius"
Veliko Tarnovo, Bulgaria
e-mail: h.fidosieva@ts.uni-vt.bg
ORCID-ID: 0000-0003-3529-1891